

Иван М. БЕЦИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КУМАНОВСКА ТРГОВАЧКО-ИНДУСТРИЈСКА БАНКА 1921–1939.**

Апстракт: Готово свако значајније место у Краљевини СХС/Југославији имало је бар један новчани завод. За вароши које су биле веће, то је значило постојање и по неколико локалних новчаних завода или филијала, што великих банака, што банака из непосредне околине. У Куманову је током 1921. године основана локална банка чији је првенствени циљ био да се утиче на националну свест становништва, а потом и да се њеним акционарима омогући профитабилно пласирање капитала акционара. Ова банка доносила је невелику, али пристојну зараду својим акционарима до момента када је отпочела банкарска криза у Краљевини Југославији и када су највећи дужници постајали инсолвентни. Како је највећи поверилац *Кумановске трговачко-индустријске банке* била друга банка, на њеном примеру могуће је видети да је ликвидација несолвентне банке, у договору са највећим веровником могла бити успешно спроведена, што је био редак случај на подручју Југославије током тридесетих година XX века. У раду је, првенствено на основу архивске грађе, дат историјат не само пословања ове установе већ је обрађен и начин њене ликвидације, по ком повериоци нису били оштећени.

Кључне речи: Кумановска трговачко-индустријска банка, млин, Ђира Маневић, стечај, Трговачко-индустријска банка „Вардар“, ликвидација.

Куманово се као градско насеље почело развијати у XVII веку, али је настало раније и име му вероватно потиче према племену Кумана које је у средњем веку као плаћеничка војска пружала своје услуге на Балканском полуострву. Први га је поменуо Евлија Челебија 1660. године, који наводи да је у вароши било 600 кућа, џамија, текија, медреса, хан, хамам и већи број дућана. На карти „La Macedonia“ Ђакома Кантелија да Вињоле из 1689. године, Куманово је означено као варошица. Место је имало потпуно турски карактер, а ситуација се у националном погледу почела мењати крајем XVII и почетком XVIII века када се у њега досељују Срби и нешто Арнаута. Услед честих рагова Аустрије и Османског царства, варош је опадала и на преласку из XVIII у XIX век имала је свега 300 кућа (*Enciklopedija Jugoslavije* 1962: 449).

Кроз цели XIX век Куманово је било тржиште вашарског типа. Кумановски „Ат пазар“ био је нарочито жив, посебно са овцама. Стока се одатле гонила за

* Виши научни сарадник, becic89@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

Софију и Једрене, а вуна се каравански извозила у Солун. Поред старих заната: грнчарског, пушкарског, поткивачког, берберског, бојацијског и папуцијског, почели су се развијати и нови. Око 1820. године у Куманово су се почели насељавати Велешани, са којима се појавио и ћурчијски занат. Око 1830. године Велешани су покренули и кујунџијски занат, а пре тога су златарске израђевине доношене из Велеса и Скопља. На привреду Куманова утицали су и Грци из Јањине и Цинџари из Крушева, док су трговци житом најчешће били Јевреји (Станојевић 1928: 495).

Варош је до 1858. године нарасла на 650 кућа, а до средине XIX века трговина и занатство углавном су били у рукама дошљака из других вароши, да би потом све више прелазила у руке староседеоца. Добијање железничке станице 1888. године утицало је на привредни развој, па је од почетка XX века варош имала сталне трговачке и занатске радње (*Enciklopedija Jugoslavije* 1962: 449).

Пред Први балкански рат Куманово је имало преко 15.000 становника, али је са исељењем Турака, град наредне године опао на 12.469 становника. По завршетку Првог светског рата, Куманово је постало седиште Округа кумановског и Среза жеглиговског, пуковске окружне команде, окружне грађевинске секције, првостепеног суда, средње финансијске управе, осморазредне мешовите гимназије, надзорника народних школа за Срез жеглиговски, соколане и ПТГ станице са непрекидном службом (Станојевић 1928: 495).

Први светски рат оставио је иза себе до тада невиђена страдања и у људском и у материјалном погледу, а једно од најдевастиранијих подручја била је територија Краљевине Србије. Потребна финансијска средства за обнову била су енормно висока и прикупљање капитала у новчаним заводима и њихово пласирање у привреду било је од изузетног значаја. Међутим, у 1919. години од целокупног капацитета новчаних завода отпадало је на Хрватску и Славонију 60,43%, Словенију 20,72%, Србију 5,84%, Војводину 5,05%, Босну и Херцеговину 4,58% и Црну Гору 0,85%. На подручју Јужне Србије постојало је свега девет новчаних завода са крајње скромним капиталом, који су, уз то, до половине 1920. године прикупљали своје ресурсе и чекали закон о ликвидацији мораторног стања да би кренули са обављањем послова (Бецић 2014: 410).

Разлог малом броју банака био је тај да традиција приватног банкарског пословања у овој области није постојала, а прве установе тог типа основане су почетком XX века настојањем српске владе да се економски ојача српски трговачки и занатлијски слој у градовима, односно помогне сељацима да не остану без земље. Ови, црквени фондови, прерасли су по завршетку Балканских ратова 1913. године у новчане заводе, а приступило се и оснивању нових, али је озбиљнији број банака онемогућио Велики рат (Бецић 2021: 23).

Прилике за пословање у Јужној Србији одмах по ослобођењу биле су повољније него на северу источног дела државе. Железнички саобраћај између Скопља и Солуна и Скопља и Косовске Митровице успостављен је за кратко време, па је Скопље тиме постало центар не само за снабдевање јужног, него и северног и западног дела Србије ка Нишу, Митровици и Рашки (Бецић 2017: 88). Оваква ситуација пружала је могућност да се у привредне токове укључе сва места дуж железничке пруге, а поготово она која су била седишта округа, попут Куманова, у чијем

округу је живело 147.184 становника, а сама општина бројала је 13.400 људи (*Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. дог 1932: 100*).

Иако је жеља за зарадом несумњиво мотивисала извесне привредне кругове у Куманову да приступе оснивању новчаног завода, у молби за дозволу за покретање рада банке наведени су првенствено национални циљеви. Анализирана је ситуација и примећено је да су „пре ослобођења, Бугари у Македонији и делу Старе Србије своју пропаганду почињали из трговачких центара, помажући прво трговце и развијали трговину, јер су они били у тесној вези са сељацима и тако ширили пропаганду у маси. Отуда је више бугараша по градовима, док их је по селима много мање, а негде их и нема, нарочито тамо где су били привредно јачи и независнији од бугарских капиталиста. Утицај бугарске пропаганде се још увек осећа, а да би се ослабила, поготово у близини границе, требало би омогућити српским трговцима да ојачају и утичу у националној пропаганди на сељаке. Куманово је трговачки јако место, са богатом околином, железничком пругом. Али, и даље се осећају резултати бугарске пропаганде. Оснивачи Банке су потврђено Срби, са јаким везама са тамошњим живљем: адвокат, апотекар, свештеник, учитељ и судија. Учешће ће имати само они на које није утицала бугарска пропаганда, као и дугогодишња насиља за време „турских господара“.“¹

Током 1921. године уписано је 40% прописане главнице од милион динара, подељене у 5.000 акција од по 200 динара, тако да је *Кумановска трговачко-индустријска банка* била у могућности да се протоколише код Првостепеног суда у Куманову 9. септембра 1921. године.² Први Управни одбор чинили су: Бира Маневић, Тома Глигоријевић, Петруш К. Секираровић, Илија Вукотић, Стојче Павловић, Давид Аксић, Стојан Стојановић и Стеван С. Јовановић. Чланови Надзорног одбора били су: Јован Алексић, директор гимназије; Стојан Ђорђевић и Милан Секираровић.³

Предвиђено је да се Банка бави вршењем: финансијско-банкарских, комисионарских, индустријских и трговачких послова, као и давањем аванса за исте, за рачун трећих лица у земљи и иностранству; посредовањем при куповини и продаји непокретних имања; кредитирањем грађевинско-индустријских, као и обављањем за свој рачун трговачких послова општег или приватног карактера (железнице, путеве, фабрике и друга предузећа); куповином и продајом различите робе за свој рачун; примањем новца на штедњу и издавањем уложних књижица на име или на доносиоца (*Правила Кумановске трговачко-индустријске банке 1921: 2*).

Управни одбор састојао се од осам чланова, а Надзорни одбор од три. Подела добити била је предвиђена на следећи начин: 22% резервном фонду, 7% тантијеме члановима Управног одбора, 2% тантијеме члановима Надзорног одбора, 3% тантијеме банчиним чиновницима, 3% тантијеме чиновничком фонду, 3% фонду

1 Архив Југославије (=АЈ), фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије (=65), фасцикла 1317, архивска јединица 2301 (у даљем тексту АЈ, 65–1317–2301), Реферат Лазе Бугарчића министру трговине и индустрије 20. октобра 1920.

2 АЈ, 65–1317–2301, Пријава за рад Кумановске трговачко-индустријске банке а. д. од 1. јуна 1932.

3 АЈ, 65–1317–2301, Записник Претходног збора акционара Кумановске трговачко-индустријске банке одржаног 4. септембра 1921.

за непредвиђене губитке и 60% за поделу акционарима (*Правила Кумановске трговачко-индустријске банке* 1921: 2). Банчини оснивачи били су: Стеван С. Јовановић, адвокат; Ђ. Ступаревић, адвокат; Илија М. Вукотић, апотекар; Добривоје И. Стефановић, учитељ; Илија Стевковић, трговац; Јован Радовић, учитељ; Давид Аксић, трговац; Коста Гудоф, сараф; Браћа Ђорђевић, трговци; Живота Харизовић, судија; Сима Сарафимовић, свештеник; Благоје. П. Секираровић; Димитрије П. Неранчић; Стојан Ђорђевић, трговац; Тома Петровић, трговац; Ђира Маневић; др Јов. Ј. Панајотовић, окружни физикус; Милан Секираровић, трговац; Арса Пауновић, трговац; Тома Глигоријевић, књијар; Јордан Атанасовић, трговац; Стојче Павловић, трговац и Давид Нисим (*Правила Кумановске трговачко-индустријске банке* 1926: 21).

Попут највећег броја новчаних завода, акционари су због важећег закона уписивали акције на своје и на име чланова своје породице.⁴ Истовремено, као већина банака, и ова је била основана од одређеног броја породица које су у њима водиле главну реч и трудиле се да имају што већи број гласова.⁵ Банка је отпочела са радом 1. новембра 1921. године,⁶ али је вероватно због тога што је њен биланс у потпуности био предат тек за наредну годину, ушла у статистику свих релевантних чиниоца као установа која је основана 1922. године.

Разлоге томе треба тражити и у томе што је у 1922. години основано чак дванаест новчаних завода у Јужној Србији, са укупним основним капиталом од 12.500.000 динара, а пет банака повећало је своје главнице за 7.800.000 динара, тако да је на подручју ове покрајине финансијска снага банака појачана за 20.300.000 динара, не рачунајући ту и повећање резервних фондова, које је у овој години износило преко пола милиона динара (Гавриловић 1933: 154–155).

Позив на први збор на коме је разматрано годишње пословање Банке упућен је 16. јануара 1923. године (*Службене новине* 16. 1. 1923: 8). На њему је управа могла да констатује да је предвиђена главница од милион динара била у потпуности уплаћена до краја 1922. године, али и да се услед несређених трговинских и финансијских прилика Банка у овој години није упуштала у трговачке нити индустријске послове, већ је радила по есконту. Замисао о пословању ван банкарских оквира уочљива је због куповине непокретног имања са *Српско-американском банком* из Београда, на коме је планирано подизање магацина за смештај жита.⁷

4 Да би ограничило самовољу банчних управа, Министарство народне привреде Краљевине Србије је у последњој деценији XIX века прописало да сваке три акције дају право на један глас, а један акционар могао је имати највише 10 гласова, ма колико акција поседовао. (*Трговачки законик и стезишни посивјак Краљевине Србије* 1914: ССXXII). Из тих разлога су многи акционари уписивали акције на имена чланова своје породице.

5 Највише акција поседовали су: Ђира Маневић (Елса и Славка) 500 акција, Илија Вукотић (Вукосава, Наталија и Јованка) 450, Благоје Секираровић (Петруц, Михаило) 385, Тома Глигоријевић (Јулијана) 300, Милан Секираровић (Параскева и Мара) 148, Живота Харизовић (Ангелина, Прока, Персида) 128. (АЈ, 65–1317–2301, Списак дошавших акционара Кумановске трговачко-индустријске банке на Претходни збор одржан 4. септембра 1921).

6 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Другом редовном збору акционара 15. фебруара 1923.

7 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Другом редовном збору акционара 15. фебруара 1923.

Током 1923. године у Краљевини СХС избила је тзв. криза кредита. Под овим термином подразумевала се „паника, опште неповерење и повлачење капитала са тржишта“, а како је „криза банкарске пасиве свеопшта криза кредита“, последица је била парализа производних снага (Вајкић 1931: 759–760). Иако код Кумановске трговачко-индустријске банке није дошло до смањења штедних улога већ и благог повећања, осећао се недостатак капитала на тржишту. Зато је Банка затражила пројекат уписа акција другог кола до 31. децембра 1924. године, наводећи да их је оскудица новца током године омела да изврше упис и уплату.⁸

Привредно стање у држави утицало је да Банка 1923. године измени своја правила. Њихова измена највише се огледала у повећању издавања за резервни фонд, који је прописан на паничних 25% од чисте добити. Остале измене прописале су да тангијема Управном одбору износи 12%, тангијема Надзорном одбору 3%, одвајање за дивидендни фонд 5%, тангијеме чиновништву Банке 5%, док би акционарима банке остајало 50% за евентуалну поделу дивиденде.⁹ Уочљиво је да је преовладавао велики број малих акционара, којих је било више од 200.

Банка је располагала са скромним средствима, тако да је рад био ограничен првенствено на есконт и примање улога на штедњу. Осим тога, у невеликим оквирима радили су са житом у партнерству са *Српско-американском банком*, продавајући брашно и мекиње, али нестабилност у овој врсти посла и мала расположива средства утицали су да се од ове врсте посла одустане. Обуставом овог посла, у поступку ликвидације, Банци је остао плац. Он се налазио на добром месту, али га Банка није успела продати што због опште новчане кризе, што због немогућности да га прода у целини, те је зато тај простор испарцелисан. У 1923. години Банка је купила парни млин од *Тодора Џимревића и Комџи* под не баш повољним условима. Ова инвестиција умањила је банчина новчана средства и приморала је да затражи кредит на страни. Кредит је искоришћен за оправку млина да би се што пре ставио у погон, али расположива средства нису била довољна за темељну оправку млина, како његове инсталације тако и целог инвентара. Резултати су били незнатни, па је због осетне стагнације у пословању Банка обуставила рад у млину, да би избегла даља улагања.¹⁰

Кумановска трговачко-индустријска банка уживала је кредите код *Народне банке* у Скопљу и *Поштанске штедионице* у Београду. Менице је у реесконт давала код *Народне банке* у Скопљу, *Државне хидроелектричне банке* и *Извозне и индустријске банке* у Скопљу.

Почетком фебруара 1924. године отворен је упис другог кола акција и основни капитал повећан је на два милиона динара крајем године. Отварање уписа акција довело је до нових промена правила. Број чланова Управног одбора смањен је на седам, а подела добити прописана је на следећи начин: 10% резервном фонду, 12%

8 АЈ, 65–1317–2301, Допис Кумановске трговачко-индустријске банке Инспекторату Министарства трговине и индустрије од 2. априла 1924.

9 АЈ, 65–1317–2301, Измене и допуне правила Кумановске трговачко-индустријске банке од 23. марта 1923.

10 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Четвртном редовном збору акционара 6. марта 1926.

тангијеме члановима Управног одбора, 3% тангијеме члановима Надзорног одбора и 5% тангијеме банчином чиновништву.¹¹ На овај начин, акционарима би за поделу остало 70% чисте добити.

Банка је отворила филијалу у Скопљу, са задатком да посредује за рачун трговачких кућа и врши разне заступничке послове за које би се указала потреба. Ручовање филијалом поверено је члану управе Илији Атанасијевићу, који је живео у Скопљу. Управа је сматрала да 1924. година представља прекретницу за ову установу.¹² Међутим, иако је зарада ове године била највећа од оснивања Банке и износила 170.000 динара, дивиденда није подељена јер је добит употребљена за отпис млина (Станојевић 1928: 498).

Позив за Четврти збор акционара *Кумановске трговачко-индустријске банке* упућен је 5. фебруара 1926. године (*Службене новине* 5. 2. 1926: 8). На њему се могло чути да је успех постигнут у претходној години премашео очекивања Управног одбора. Ово је разумљиво, с обзиром на привредну кризу која је избила у држави током 1925. године. Обилна светска жетва оборила је цену пољопривредних производа, тако да је и сељак, дотле у повољном положају, дошао у тежак положај и морао да ограничи своје потребе, од чега је страдала и трговина и онај део индустрије који је радио за унутрашње тржиште. Привредна криза захватила је готово све привредне гране, а отварање „маказа цена“ између пољопривредних и индустријских производа допринело је да земљорадници нису били у могућности да сами финансирају своју производњу. Да би исхранили породицу земљорадници су се задуживали код банака и постали њихови главни клијенти у погледу кредита (Бецић, Антић 2021: 283).

Привредна криза нагнала је управу Банке да води опрезну политику, али је пад под стечај неколико фирми утицао да нека потраживања не буду извршена на време, а нека постану ушитна. Зато је управа предложила оснивање фонда за отпис сумњивих потраживања. Банчина филијала у Скопљу годину је завршила са скромном добити.¹³ Трећи пут за четири године Банка је променила правила, тако да се Управни одбор састојао од пет до седам чланова, који су полагали у депозит по 400 комада акција. Подела добити вршена је на следећи начин: 15% резервном фонду, 18% тангијеме члановима Управног одбора, 4% тангијеме члановима Надзорног одбора и 4% тангијеме банчиним чиновницима (*Правила Кумановске трговачко-индустријске банке* 1926: 9–18).

Позив за пети скуп акционара упућен је 17. фебруара 1927. године (*Службене новине* 17. фебруар 1927: 8). У 1926. години настављен је тренд неповољних прилика за пословање. Општа економско-финансијска несређеност у држави испољавала се у свим гранама привреде. Долазило је до честих стечајева познатих трговачких кућа, а неретко и појединих новчаних завода. Управа *Кумановске трговачко-индустријске*

11 АЈ, 65–1317–2301, Измене и допуне правила Кумановске трговачко-индустријске банке од 7. марта 1924.

12 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Четвртом редовном збору акционара 6. марта 1926.

13 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Четвртом редовном збору акционара 6. марта 1926.

банке одлучила је управо из тих разлога да се бави чисто банкарским пословима, а као нови тип пословања увела је кредитирање по текућим рачунима, у почетку у незнатној мери. Банка је продала мање парцеле свог имања поред турског гробља, а да би управа тачно знала позицију на којој се завод налазио, извршен је отпис свих сумњивих потраживања.¹⁴

Проблеми у 1927. години проистицали су из прилика претходних година. Послови су стали, трговина је ослабила, а куповна моћ грађана пала је на најнижи степен. Свака помоћ привреди била је скопчана са великим ризиком. Поред свих обећања, дуванско питање остало је најболније место привредног живота на југу државе, док је привредна криза најширих размера укочила цео привредни живот кумановског краја. Стање, с обзиром на величину добити није било сјајно, али први пут у овој години стављено је на чвршћу основу, сређено и стабилизовано. Банка је продала непокретно имање без штете по себе, а вредност банчиног млина са баштом сведена је на суму која се приближила његовој стварној вредности. То је утицало на вредност банчиних акција које су се опоравиле. У овој години, банка је по први пут успела да регулише своје пореске обавезе од 1923. године па надаље.¹⁵

Позив на збор акционара за 1928. годину објављен је 5. фебруара 1929. године (*Службене новине* 5. 2. 1929: 8). Привредни живот кумановског краја и економско стање банчиних клијената који су били у тесној вези са радом банке у 1928. години, пролазили су кроз разне фазе, тако да резултатима и уопштено стањем, управа није била задовољна. Заједничка одлика последње три године била је та што су на пролеће прављени најбољи изгледи за добру жетву, па у вези са тим и већа активност трговачког биланса и знатно олакшање привредне и пословне кризе, а стварност која је потом наилазила доприносила је да се сви разочарају.

Жетвени принос у 1928. години није био бољи од претходне године, а местилице и лошији. Виногради и воћке су слабо родили, опијум је дао знатно бољи принос него ранијих година, али ниске цене у периоду највећег промета нису могле задовољити ни произвођаче ни трговце. Дуван је био знатно бољег квалитета и боље плаћен, али је са количином много подбацио. Сточарство је осетно напредовало, извоза стокe било је нешто више, али се и ту нису показали знатно бољи резултати. Кумановски крај је чисто житни крај, а извоза житарица практично није било јер су берзе на Средоземном мору биле засићене житом и брашном из Америке. Са солунском берзом биле су тешкоће у пословању услед неуређених трговачких односа са Грчком, па је привредни живот кумановског краја нарочито у другој половини 1928. године био у тежој ситуацији него у претходне две године.¹⁶

У Куманову је пословало пет новчаних завода и свет се прекомерно задуживао не водећи рачуна о могућностима враћања кредита. *Трговачко-индустријска банка*

14 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Петом редовном збору акционара 13. марта 1927.

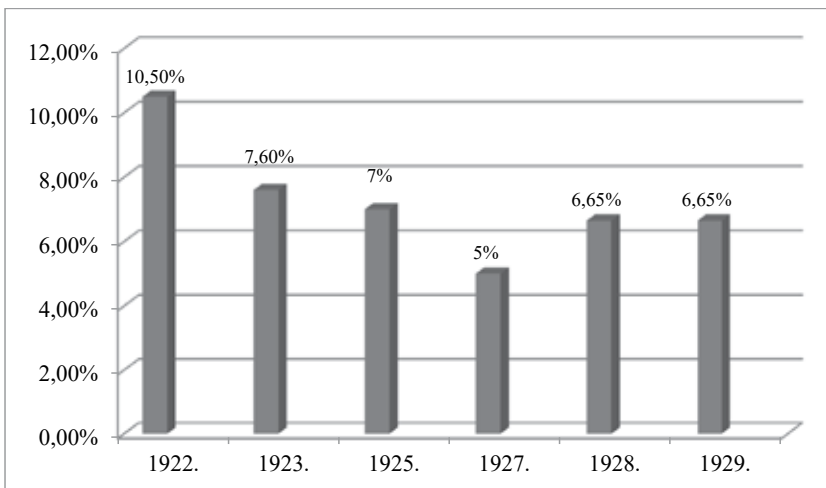
15 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Шестом редовном збору акционара 11. марта 1928.

16 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Седмом редовном збору акционара 10. марта 1929.

пословала је обазриво и успела је да повећа кредит који је имала, а рад и пословне везе да прошири. Смањени су трошкови за администрацију, док је профит повећан иако је порез плаћен чак 148.031 динара, скоро 40.000 динара више него претходне године. У другој половини 1928. године у сарадњи са осигуравајућим друштвом „Шумадија“, Банка је отпочела са „осигураном штедњом“, штедњом удруженом са животним осигурањем клијента. До тада је спроведено осигурање за суму од 300.000 динара, а управа се надала даљем развоју овог посла.¹⁷

Банка је код Државног савета покренула поступак за преиспитивање висине пореза за период од 1924. до 1926. године, када је био велики порески намет.¹⁸ Пред крај 1928. године, Државни савет поништио је разрезане порезе за ове године и дао налог да се он поново разреже стриктно према Закону о акционарским друштвима. Управа банке рачунала је да ће по овом основу Банци бити умањен порез за суму од 170.000 до 200.000 динара и да ће са тим новцем Банка измитирити порез за 1929. и делом 1930. годину, што би побољшало њен биланс за 60% до 70%.¹⁹

Графикон 1. Дивиденде акционара Кумановске трговачко-индустријске банке²⁰

17 AJ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Седмом редовном збору акционара 10. марта 1929.

18 У послератним годинама банке су биле оптерећене са са једанаест врста пореза. (*Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah (1921–1922)* 1922: III–123). Српска штедионица у Дарувару у 1923. години остварила је приказану чисту добит од 63.000 динара и требало је да плати порез држави у износу од 30.000 динара, што је представљало 47,6% добити. Истовремено, самоуправни порези износили су овој установи порез од чак 100.000 динара, односно преко 150% од чисте добити (*Стејнографске белешке Народне скупштинине Краљевине Срба, Хрваџа и Словенаца* 1927: 5).

19 AJ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Седмом редовном збору акционара 10. марта 1929.

20 AJ, 65–1317–2301, Рачуни изравнања Кумановске трговачко-индустријске банке од 1922. до 1929; *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, Jugoslavien* 1926: 222; *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930, Jugoslavien* 1930: 299; *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931, Jugoslavien* 1931: 323.

Позив на збор на коме је управа Банке упоређивала пословање у 1930. у односу на 1929. годину упућен је 4. фебруара 1931 (*Службене новине* 4. фебруар 1931: 8). На њему је констатовано да су послови у односу на 1929. годину били интензивнији и поред тога што је у 1930. години било далеко веће оптерећење. Резултат рада био је у погледу цифара задовољавајући, али опречан у поређењу са претходном годином. Целокупна добит од 252.030,12 динара за 1930. годину резервисана је за отпис сумњивих потраживања. Доносећи овакву одлуку, чланови Управног одбора, уједно најјачи акционари, морали су се одрећи своје зараде.²¹

Управа је била уверена да су те жртве намењене сређивању банчиног стања и постављања њених будућих послова на здравијој основи. Многи, па и они, сматрали су да је привредна криза 1929. године достигла свој врхунац и да ће 1930. година бити пословно успешнија. То мишљење појачавала је вера у добру и богату жетву. Међутим, десило се нешто сасвим другачије. Жетва је толико подбацила, да се 1930. година могла рачунати чак и у неродну. И оно мало што је родило било је лошег квалитета. Опшјум је подбацио нешто због суше у цветању, нешто због обилних киша у време брања, односно подбацио је и у квалитету и у квантитету. Воћке и виногради били су упропашћени и сва нада полагана је у дуван, који је због сушне године био изузетно доброг квалитета. Сељак који није гајио дуван очекивао је зараду од ситне економије, од гајења већег броја ситне стоке, свиња, живине, у већој производњи млечних производа. Али, производи и у овако малим количинама нису имали прођу јер је пад цена постао катастрофалан, а сељак није могао да добије приход од целокупне своје привеле колико му је било потребно да себи и својој породици обезбеди скромни минимум, без кога не би могао да егзистира.

Када су се свему томе додали велики државни и самоуправни терети, стање земљорадника постало је још лошије. Сељак је нагло и брзо сиромашно, изгубио је куповну моћ и трошио је само на оно што је сматрао неопходним. Дуван није плаћан како се очекивало, а за опшјумске резерве, у којима су лежали милиони динара, нико се није интересовао. Криза села захватила је и варош и целокупну трговину и промет. Пратилац овог тешког економског стања била је немогућност да појединац одговори обавезама, што је упућивало кредиторе на све већу обазривост. Ово се односило на прилике и околности у којим су и друге државе биле. „Први пут и свом силином у облику кризе европског и светског значаја манифестована је зависност привредних прилика у једној држави од прилика у другој“.²²

Олакшање овог стања могло се решити запошљавањем великог броја незапослених, али тога није било. Ни јавних радова, нити градње, а индустрија је и даље била у повоју. Природна последица било је велико назадовање у трговини, застој у занатству, па и кредитирање послова повезаних са ризиком. Под стечај су одлазиле и јаке трговачке куће. У 1930. години било их је много више, а тренд се наставио и у 1931. години.

21 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Деветом редовном збору акционара 8. марта 1931.

22 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Деветом редовном збору акционара 8. марта 1931.

Све набројано оставило је последице и на *Кумановску трговачко-индустријску банку*. Покушаји Банке да се повољним кредитом помогне трговини и занатству нису успели. Томе је допринео и спор по поступку у вези са предметима наплата, преноса тапија и томе слично од судова и управних власти и поред тога што су многе банке допринеле да се највећи део државних и самоуправних терета плати позајмицом од новачних завода. Искуство и обазривост у пословима нису могли да заштите Банку од штета које су се као сумњива потраживања једино могла отписати. Због свега наведеног, управа је предложила повећање главнице са два на четири милиона динара. Разлог томе био је тај што би са већим сопственим средствима и прибављањем већих повољних кредита Банка могла да прерасте у један од јачих новчаних завода у Куманову. Уједно, дошло је до промене правила у погледу поделе добити, па је од ње планирано да се одваја: 10% резервном фонду, 9% на тантијеме члановима управног одбора, 2% на тантијеме члановима Надзорног одбора, а 2% тантијеме чиновницима Банке.²³ Остатак од 77% за поделу акционарима био је највећи од оснивања Банке и свакако је требало да послужи као мотивациони фактор да се они привуку за упис нових акција.

Планове управе *Кумановске трговачко-индустријске банке* пореметило је избијање банкарске кризе у Краљевини Југославији на јесен 1931. године. Пад поверења у банке и повлачење штедних улога, уз доношење Закона о заштити земљорадника 19. априла 1932. године, означио је почетак агоније за највећи број новчаних завода у земљи. У тренутку избијања кризе, Куманово је било једно од већих градова у југоисточном делу државе са 16.984 становника, 3.004 куће и 3.691 домаћинством, док је у број житеља у Срезу жеглиговском био 66.501 (*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine*, 1938, 107).

Осим мораторних земљорадничких меница, велики ударац Банци представљало је и отварање стечаја над имовином Ђире Маневића, дугогодишњег председника Управног одбора и члана управе. То је довело до избора нове управе Банке, па су чланови Управног одбора постали: Риста Бунушевац, извозник и шпедитер из Ђевђелије, председник; Тодор Гребенаровић, индустријалац из Скопља, потпредседник; Милош Огњановић, трговац из Скопља; Миодраг Ступаревић, адвокат из Куманова; Жак Бераха, чиновник Банке из Куманова. Чланови Надзорног одбора били су: Божа Вићентијевић, адвокат из Скопља, председник; Александар Петровић, чиновник *Трговачко-индустријске банке „Вардар“* из Скопља, потпредседник и Димитрије Т. Тасић, трговац из Куманова. Седиште Банке било је у улици Краљице Марије број 20.²⁴

Од 1931. до 1935. године Банка је била суочена са, за њу, огромном одливом штедних улога, немогућношћу да наплати земљорадничке менице и готово потпуном немогућношћу вршења профитабилних послова. Сумњива потраживања достигла су 30. јуна 1935. године износ од 2.767.401,31 динара и како су у ствари била губитак, јер су била ненаплатива и како се из банчине имовине нису могла покрити,

23 АЈ, 65–1317–2301, Извештај Управног одбора Кумановске трговачко-индустријске банке поднесен на Деветом редовном збору акционара 8. марта 1931.

24 АЈ, 65–1317–2301, Пријава за рад Кумановске трговачко-индустријске банке а. д. од 1. јуна 1932.

Банци је био онемогућен даљи рад. Зато је управа упутила молбу за ванстечајну ликвидацију, у складу са Уредбом о заштити новчаних завода и њихових веровника од 23. новембра 1934. године, јер је сматрала да је то најбоље решење за њихове повериоце.²⁵

Банка је 30. јуна 1935. године смањила основни капитал на 1.010.000 динара, а имала је повериоце за суму од 3.820.288 динара. Највећи поверилац била је *Трговачко-индустијска банка „Вардар“* која је потраживала 2.678.500 динара по текућем рачуну и 865.850 динара по реесконту. Следили су *Поштанска штедионица* за 243.390 динара по текућем рачуну, *Државна хидроелектрана банка* по хипотекарном зајму од 18.403 динара и разни повериоци за 14.145 динара. Банка је имала мораторна потраживања за 1.321.506 динара, односно половину својих дуговања. Управа је предложила да се одобри ванстечајна ликвидација са каматом од 2% годишње на старе улоге на штедњу и текуће рачуне почевши од 8. октобра 1935. године и финансијска олакшица из члана 15. Уредбе о заштити новчаних завода. Два дана након предлога, министар је одобрио ликвидацију.²⁶

Табела 1. Главне позиције *Кумановске трговачко-индустијске банке* (у динарима)²⁷

Година	Главница	Улози на штедњу	Есконт меница	Резервни фонд
1922.	1.000.000	204.761,70	1.793.000,00	38.639,92
1923.	1.000.000	267.086,64	752.238,00	79.296,26
1924.	2.000.000	483.698,37	2.079.818,56	179.296,26
1925.	2.000.000	742.414,24	3.558.355,00	224.597,84
1926.	2.000.000	764.993,00	3.890.344,00	231.338,84
1927.	2.000.000	588.097,04	4.751.460,00	241.987,67
1928.	2.000.000	1.067.065,00	5.015.678,00	264.463,79
1929.	2.000.000	1.775.327,00	5.486.273,00	354.398,00
1930.	2.000.000	1.333.385,32	6.629.325,00	421.018,64 ²⁸
30. 6. 1935.	1.010.000	421.000,00	2.156.000,00	–
1935.	1.010.000	412.801,00	851.264,00	45.792,75 ²⁹
15. 6. 1936.	1.010.000	406.897,00	814.443,00	45.792,75
1937.	1.010.000	322.285,00	772.371,00	45.792,75

25 АЈ, 65–1317–2301, Молба Кумановске трговачко-индустијске банке министру трговине и индустрије од 5. октобра 1935.

26 АЈ, 65–1317–2301, Извештај о прегледу стања Кумановске трговачко-индустијске банке од 16. октобра 1935.

27 АЈ, 65–1317–2301, Рачуни изравнања Кумановске трговачко-индустијске банке од 1922. до 1937: *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932, Jugoslavien 1932*: 321; Гавриловић 1931: Табеларни преглед стања новчаних завода у Вардарској бановини за 1929. годину.

28 Спојени су сви фондови Банке (резервни фонд, фонд за непредвиђену штету, фонд за ажију на ефектима, пензиони фонд банчаних чиновника).

29 У питању је пензиони фонд банчаних чиновника.

Банка је дошла у тежак положај услед ненаплативих потраживања. У 1932. години отворен је стечај над имовином Ћире Маневића, који је у року од две године отплатио веровницима свој дуг у четири шестомесечне рате, тако да је 4. јануара 1935. године скинут стечај над његовом имовином.³⁰ Последњи Управни одбор Банке склопио је споразум са Ћиром Маневићем 21. јула 1935. године, који је према одлуци суда од 26. новембра 1932. године дуговао 122.075 динара као четвртину укупног ранијег дуга од 488.300 динара. Маневић је према споразуму требало да четвртину свог дуга отплати у шеснаест тромесечних рата, почевши од 1. јануара 1936. године, а по одбитку извесне суме коју је Банка наплатила од неких његових дужника, као и одбитку кирије коју му је Банка дуговала за локал.³¹

Комесар Министарства трговине и индустрије при овој банци сматрао је да је уговор био на штету банчину јер за Банку није предвидео никакву накнаду већ је урачунао и кирију од 1.000 динара за локал, која је била превисока за Куманово. Из књига се није видело каква је то потреба била да се поред толико опроштеног дуга и поред толиког чекања на наплату, продужи даље рок и то чак на четири године. Ликвидациони одбор сматрао је да се Маневићу хтело изаћи у сусрет из цијетета као дугогодишњем члану и председнику Управног одбора. Своје мишљење комесар је поткрепио са извештајем Министарства, где је под тачком 4. стајало: „Ликвидациони одбор има право да мења одлуке бившег Управног одбора у корист завода, а у границама закона.“³² Зато су Ликвидациони и Веровнички одбор од Маневића захтевали исплату целокупног дуга одмах, према ранијем судском поравнању.

Веће своте новца дуговали су још: Петруш Стевановић (310.000), Абдуљ Атиф Џавид бег (297.974), Стојман Димитријевић (280.630), Зија Зејнуловић (145.644), Браћа Тасић (74.733 динара), итд. Од ових лица било је немогуће наплатити потраживања јер ранија управа није издатке осигурала сигурним потписима или залогом и морала су се отписати као ненаплатива. Банчина непокретна имовина процењена је на 233.400 динара.³³

Од дана ликвидације 18. октобра 1935. године до почетка фебруара 1936. године *Кумановска трговачко-индустријска банка* наплатила је 50.682,50 динара и тиме делимично смањила своја дуговања. Највећа дуговања била су према *Трговачко-индустријској банци „Вардар“* из Скопља (2.753.100), *Поштанској штедионици* (184.340) *Државној хидрокарној банци* (16.231), док је дуг по улозима на штедњу износио 412.801 динар. Банка је имала доста сигурних потраживања, захваљујући којима би се могли исплатити сви улагачи и заложни повериоци, те би остала само *Банка „Вардар“*, која је истовремено највећи акционар и која би по исплати улагача могла преузети редован банчин посао.³⁴

30 АЈ, 65–1317–2301, Допис Ћире Маневића Министарству трговине и индустрије од 19. јануара 1936.

31 АЈ, 65–1317–2301, Споразум Кумановске трговачко-индустријске банке са Ћиром Маневићем од 21. јула 1935.

32 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 22. фебруара 1936.

33 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 9. фебруара 1936.

34 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 9. фебруара 1936.

Збор веровника одржан је 15. децембра 1935. године и на њему су се сви повериоци сложили да се прво приступи исплати улагача чији улози нису прелазили 1.000 динара,³⁵ а да се потом исплате државне банке као заложни повериоци, а затим улагачи предвиђено члановима 49. до 53. стецишног закона.³⁶

Ликвидациони одбор имао је за првенствени циљ регулисање потраживања *Пошћанске штедионице* и *Државне хидроелектричне банке* јер су *Кумановску трговачко-индустријску банку* теретиле са прилично високом каматом и што су оне имале заложно право над банчиним објектима, тако да их Банка није могла отуђити док не регулише своје обавезе према њима. Дуговање овим установама од дана ликвидације до половине 1936. године смањено је са 239.000 на 130.000 динара, односно са 14.458 на 1.773 динара.³⁷

У 1937. години Банка је у потпуности исплатила своја дуговања код *Пошћанске штедионице*, *Државне хидроелектричне банке*, 40% штедних улога до 10.000 динара, а имала је довољно новца у каси да исплати све улагаче до 10.000 динара, па би остало једино осам улагача чији су улози укупно износили 277.551 динар. Дуг према *Трговачко-индустријској банци „Вардар“* порастао је за 114.150 динара услед камате од дана ликвидације и износио је 2.867.250 динара.³⁸

У овој години отворен је рачун код *Привилеговане ајрарне банке* и примљен први ануитет од 50.000 динара, као и 3% обвезнице у вредности од 177.500 динара. Према важећем закону извршен је отпис 25% земљорадничких дуговања у вредности од 427.870 динара, што значи да је *Кумановска трговачко-индустријска банка* имала земљорадничке менице у вредности од 1.711.140 динара.³⁹

Како је током 1938. године успешно настављено смањивање дуговања улагачима и до 1. октобра остало свега још 80.000 за исплату, једини поверилац остала је *Банка „Вардар“*. Из тих разлога, ова банка затражила је да преузме даљу ликвидацију Банке, па је за ликвидатора постављен Матеја Синадиновић, директор *Трговачко-индустријске банке „Вардар“*.⁴⁰

Током ликвидације *Кумановске трговачко-индустријске банке* у кумановској чаршији било је прича да су томе кумовали несавесни чланови банке из Скопља. Зато је *Банка „Вардар“* одлучила да не наплати своја потражива све док се не исплати и последњи поверилац. У моменту када је скопска банка преузела вођење ликвидације, поново су се повеле приче да неће бити даљих исплата, што је ова банка демантовала и поручила да ће по последњој исплати бити окончана ликвидација.⁴¹

35 Међу веровницима *Кумановске трговачко-индустријске банке* били су и: Ђачки фонд основних школа из Куманова, Државна реална гимназија, *Кумановски савез ловачких удружења*, Ђачки књижевни збор „Његош“ и Фонд удружења трговаца *Куманова*.

36 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије са збора веровника одржаног 15. децембра 1935.

37 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 20. јуна 1936.

38 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 25. фебруара 1938.

39 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 25. фебруара 1938.

40 АЈ, 65–1317–2301, Допис Ликвидационог одбора *Кумановске трговачко-индустријске банке* од 1. октобра 1938; Одлука министра трговине и индустрије од 10. новембра 1938.

41 АЈ, 65–1317–2301, Извештај комесара Министарства трговине и индустрије од 30. новембра 1938.

Ликвидација је завршена почетком 1939. године, чиме је имовина Кумановске трговачко-индустријске банке постала саставни део имовине Трговачко-индустријске банке „Вардар“.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год, Сарајево 1932.
 Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine, II, Beograd 1938.
 Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah 1921, I, Загреб 1921.
 Правила Кумановске трговачко-индустријске банке акционарској друштва, Куманово 1921.
 Правила Кумановске трговачко-индустријске банке акционарској друштва, Скопље 1926.
 Стенографске белешке Народне скупштинне Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, Редован сазив за 1926/27, Београд 1927.
 Трговачки законик и специјни послови Краљевине Србије, припремачени одлукама ошине седнице и одељења касационој суда, Београд 1914.
 Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, Jugoslavien, Zagreb 1926.
 Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930, Jugoslavien, Wien 1930.
 Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931, Jugoslavien, Wien 1931.
 Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932, Jugoslavien, Wien 1932.

ШТАМПА

- Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, Београд 1923–1929.
 Службене новине Краљевине Југославије, Београд 1931.

ЛИТЕРАТУРА

- Vajkić 1931: Velimir Vajkić. „Iz bankarske medicine“, *Народно блајостиање*, 49, 759–760.
 Бецић 2014: Иван М. Бецић. „Банка „Стара Србија““, *Зборник радова Филозофској факултетија*, 1, 409–427.
 Бецић 2017: Иван М. Бецић. „Српска трговачка банка А. Д. – Скопље“, *Баштина*, 43, 85–104.
 Бецић 2021: Иван М. Бецић. „Извозна и прометна банка А. Д. – Скопље“, у: *Сино година од пробоја Солунској фронтиа, Симпозијум новодом сино година пробоја Солунској фронтиа*, ур. Гордана Јовић Стојковска, Скопље – Битољ: Слово љубве – Буквибукс, 21–39.
 Бецић и Антић: 2021: Иван М. Бецић и Дејан Д. Антић. *Врањске банке у Краљевини Југославији 1918–1941*, Врање: Народни музеј Врање – Филозофски факултет Ниш – Институт за српску културу Приштина.
 Гавриловић 1931: Мил Р. Гавриловић. *Развијак банкарсџва и привреде у Јужној Србији*, Скопље: Крајничанац.
 Гавриловић 1933: Мил Р. Гавриловић. *Привреда Јужне Србије*, Скопље: „Немања“ – Задужбинска штампарија Вардарске бановине.
Enciklopedija Jugoslavije 1962: *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.
 Станојевић 1928: Станоје Станојевић. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II, Загреб: Библиографски завод А.А.

Ivan M. BEČIĆ

KUMANOVO COMMERCIAL AND INDUSTRIAL BANK

SUMMARY

At the end of 1921, the Kumanovo Commercial and Industrial Bank was founded in Kumanovo. From the name of the bank, it is evident that it wanted to deal with economic affairs, but after the unsuccessful work with the mill, it became a discount bank. During the first decade, the Bank operated successfully and brought dividends to its shareholders, although they were not high. This institution also applied innovations in savings, and one of them was that, in cooperation with the insurance company „Šumadija“, it launched savings that were connected to the client's life insurance.

Over time, the largest creditor of the Bank became the Commercial and Industrial Bank „Vardar“ from Skopje, which had its own representatives in the Bank's management. Since 1932, the Bank found itself in a difficult situation because it could not collect loans on agricultural promissory notes, and a lot of money placed with certain clients became uncollectible. Therefore, in October 1935, the liquidation of the Bank was initiated, which was successfully completed at the beginning of 1939. All remaining assets after the payment of the creditors were owned by the Commercial and Industrial Bank „Vardar“.

Keywords: Kumanovo Commercial and Industrial Bank, mill, Ćira Manević, bankruptcy, Commercial and Industrial Bank „Vardar“, liquidation.